



РЕЗЮМЕТА НА НАУЧНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ

НА ГЛ. АС. Д-Р РАЛИЦА ФЕРДИАНДОВА ПАНДУРСКА
КАТЕДРА „ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ И СОЦИАЛНА ЗАЩИТА“
ОБЩОИКОНОМИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
УНСС, СОФИЯ,

кандидат за заемане на академичната длъжност „доцент“
по професионално направление 3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и
организация на труда (пенсионни системи, демографско развитие и пазар на труда)“,
публикувано в ДВ, бр. 1 от 05.01.2021 г.

1. Монографии:

1.1. Хабилитационен труд – монография

1. Пандурска, Ралица, (2020), «Ключови аспекти и предизвикателства пред развитието на пенсионната система в България», София, ИК – УНСС, 2020, стр.156, ISBN 978-619-232-361-5;

В стремежа си да постигне устойчиви и адекватни пенсионни доходи, всяка страна възприема пенсионен модел, отговарящ в най-оптимална степен на нейното икономическо състояние и национални особености. Повишаването на средната продължителност на живота, застаряването на населението, желанието за получаване на по-високи пенсии, ограничаването на ранното пенсиониране, насърчаването на натрупването на по-продължителен трудов стаж, създаването на нови пенсионни продукти, са само част от предизвикателствата, поставени пред съвременните пенсионни системи. България не е изолирана от тези трансформации, а се стреми да отговори на тях своевременно, според своите социални, икономически, демографски и исторически специфики.

Тристълбовият пенсионен модел, въведен поетапно в България, е реформиран непрестанно, за да бъде по-адекватен на променящите се потребности на осигурените лица. Това е свързано с множество предизвикателства, на които трябва да отговори пенсионноосигурителната система, касаещи постигането на нейната финансова стабилност и гарантиране на дългосрочната ѝ платежоспособност. През годините се променя естеството на социално-икономическите проблеми, което налага постоянна еволюция на осигурителния модел. Трансформациите, които се извършват в социалната сфера, трябва да бъдат добре проучени и задълбочено анализирани, за да могат да се прогнозира техните бъдещи динамични промени, както и да се планират подходящи социалнозащитни политики. Реформите се правят поетапно, без резки промени, за да се съхрани доверието на лицата в осигурителната система и да се направи оценка на въздействието им върху всички нейни аспекти. Същевременно преценката на

ефективността на извършените реформи е особено трудна, поради отдалечеността във времето на резултатите от нововъведенията.

Монографичният труд е посветен на някои съществени аспекти на еволюцията на пенсионната система в България. Вниманието е фокусирано върху избрани ключови проблеми при изграждането на съвременен пенсионен модел, гарантиращ сигурност, устойчивост и адекватност на системата, стремейки се да отговори на все по-нарастващите очаквания към него. Актуалният и обобщен поглед върху познатите теоретични концепции за проблемите на пенсионното осигуряване допринася за обогатяването на научната теория и нейното практическо приложение.

Монографията представя някои от съвременните предизвикателства пред пенсионноосигурителния модел в страната ни. Познавайки се на задълбочения анализ на системата за пенсионно осигуряване, са открити някои крайъгълни камъни в нея. На базата на този анализ и на проучения опит на България и на други страни, са отправени някои предложения за оптимизиране на модела, като се постави акцент върху силните му страни и се ограничат неговите недостатъци.

Обект на изследването е пенсионноосигурителният модел в България и неговата еволюция във времето в стремежа към повишаване на финансовата стабилност на системата и ръст на пенсионните доходи.

Предмет на изследването представляват проблемите, които налагат реформирането на пенсионната система и възможните решения за оптимизиране на съответствието между осигурителния принос и осигурителното плащане на лицата при гарантиране на платежоспособността на пенсионната схема.

Основната цел на монографията е, представяйки еволюцията на българския пенсионен модел, да се открият някои негови съвременни предизвикателства, провокирани от демографските и социално-икономическите трансформации. Въз основа на направения анализ на пенсионната система в България, да се предложат някои насоки за оптимизирането ѝ, съобразявайки се с особеностите на националния модел и на проучения чуждестранен опит.

За постигане на целите са поставени следните задачи:

1. Да се проследи еволюционното развитие на българския пенсионен модел от неговото зараждане до наши дни.

2. Да се представят съвременната архитектура и особеностите на пенсионноосигурителната система в България и да се посочат предпоставките за неговото реформиране.

3. Да се анализират някои ключови предизвикателства, пред които са поставени пенсионните модели по света и да се открият причините за тяхното пораждаване.

4. Да се представят насоки за развитието на българския пенсионен модел с оглед на стремежа към постигане на адекватни пенсионни доходи и повишаване устойчивостта на системата.

В монографията са използвани присъщите за икономическата наука методи: аналитичен, сравнителен, индуктивен и дедуктивен, които спомагат за постигане на формулираните цели и задачи.

Трудът е разработен при някои ограничения, касаещи обхвата на изследването, времеви период, който е проучен, използваната налична статистическа информация и други.

В монографията са анализирани последователно някои от съвременните проблеми пред пенсионните системи по света. Едни от тях са демографските промени и тяхното отражение върху пенсионното осигуряване. Продължаващите демографски трансформации и застаряването на населението представляват съществено предизвикателство пред осигурителните схеми на страните и водят до намаляване броя на работещите лица и повишаване разходите на осигурителните системи. Пенсионноосигурителните модели трябва да бъдат в състояние да изпълнят поетите ангажименти към лицата, които в момента имат право на пенсия, но същевременно това не бива да бъде за сметка на прекомерното натоварване на младите поколения, които със своите осигурителни вноски финансират разходопокривната схема.

Представени са особеностите за гъвкаво пенсиониране, при което се дава възможност за комбиниране на трудови и пенсионни доходи и лицата могат да извършат плавен преход от работа към пенсиониране. Гъвкавото пенсиониране позволява на лицата сами да определят точния момент на пенсионирането си и до голяма степен да повлияят на размера на полагаемата им се пенсия. Това дава възможност за обвързване на пенсионната възраст с процеса на застаряване на населението, но същевременно отлагането на момента

за пенсиониране би следвало да бъде извършено с оглед на останалите демографски и социално-икономически показатели в страната.

Анализирани са възможностите и рисковете при прехвърляне на средства между солидарната и капиталовата пенсионна система. Това на практика позволява пренасочване на средства от частно управляваните универсални и професионални пенсионни фондове към държавната пенсионна система, което би имало важни и многопосочни последствия както за капиталовопокривната, така и за солидарната пенсионна схема. Проучените предимства и рискове от прехвърлянето на средства между двете системи са от особена важност за преценката на устойчивостта на пенсионния модел от една страна, а от друга – за гарантирането на интересите на осигурените лица, които трябва да направят най-оптималния избор за бъдещия си пенсионен доход.

Друг акцент, който е поставен в монографията, това са мултифондовете като възможност за оптимизиране на инвестиционния риск по време на жизнения цикъл на лицата, като по този начин те ще могат да участват по-пряко в управлението на средствата за бъдещата им пенсия. Мултифондовете позволяват да се направи информиран избор на осигурените лица, при който те могат да формират пенсионен доход, адекватен на осигурителния им принос и по-висок коефициент на заместване. Възможността за инвестиции, съобразени с жизнения цикъл, предполага младите работници, на които им предстои пенсиониране след продължителен осигурителен стаж, да предпочетат високорискови портфейли, при които възможността за реализиране на висока доходност е по-голяма. По-възрастните работници, на които им предстои сравнително скорошно пенсиониране, обикновено се ориентират към по-консервативни инвестиционни портфейли, при които рискът от загуби е умерен, но и доходността, която реализират, традиционно е по-ниска.

Представени са инвестициите в инфраструктурни проекти и новите алтернативи, които те разкриват пред пенсионните компании, тъй като тяхната възвращаемост е дългосрочна във времето, а съпровождащите рискове са приемливи и предвидими. Пенсионните фондове пренасочват все по-масово активите си в нови инвестиционни алтернативи, една от които е инфраструктурата, която има потенциал да съчетае дългосрочните пенсионни активи с тяхната подходяща диверсификация. Ключовият стимул за извършване на тези инвестиции е необходимостта от подобрене на публичната

инфраструктура и от създаване на нови обекти. Средствата на пенсионните фондове са едни от най-важните, а понякога и единствените дългосрочни източници на капитали в някои от страните, поради което е необходимо тези ресурси да бъдат усвоени по подходящ и устойчив начин.

Подробно е проучен и анализиран общеевропейският продукт за лично пенсионно осигуряване като възможност за насърчаването на мобилността на граждани в рамките на ЕС. Този финансов инструмент с дългосрочен характер се очаква да бъде привлекателен за по-младите хора и мобилните работници, тъй като ще спомогне за упражняване правото на гражданите на ЕС да живеят и работят навсякъде в рамките на общността, без да губят пенсионните и права. Въвеждането на този нов клас пенсионни активи би генерирало значителна добавена стойност, както за осигурените лица, така и за икономиката на европейските страни. Наред с това би решило и проблема с фрагментирането на пазара на допълнително пенсионно осигуряване. Минималните изисквания към общеевропейския продукт за лично пенсионно осигуряване целят да допринесат за създаването на прозрачност и опростеност на тези продукти, както и за безопасност при инвестициите.

Направеният анализ на някои от ключовите проблеми на пенсионноосигурителната система в България и по света дава основание да се достигне до някои значими изводи за нея и на тази база да се отправят обосновани предложения за оптимизиране на модела, като се гарантира неговата дългосрочна платежоспособност. Някои от по-важните насоки, които са отправени, са свързани с:

- *Редуциране на дефицита във фонд „Пенсии“ на ДОО и ограничаване на зависимостта му от трансферите от Държавния бюджет.* Тези реформи следва да бъдат разгледани в контекста на застаряването на населението и повишаването на потребността от дългосрочна грижа за възрастните лица.

- *Засилване контрола при отпускането и изплащането на пенсии от ДОО, като се обърне по-специално внимание върху пенсиите за инвалидност поради общо заболяване.* Спирането на незаконосъобразното изразходване на средства и възстановяването на неправомерно изплатените суми ще облекчи дефицита на фонд „Пенсии“.

- *Оптимизиране на процесите, свързани с управлението на риска при инвестиране на средствата от допълнителното пенсионно осигуряване и ограничаване*

възможностите за реализиране на отрицателна доходност. Тъй като отрицателната доходност на различните финансови инструменти е допустима през дългогодишната трудова кариера на лицата и е много вероятна по време на кризи, които неизбежно съпътстват живота ни, балансираното структуриране на инвестиционните портфейли е от критично значение за избягването на тежки загуби на пенсионните фондове.

- Възможност за създаване на фонд за гарантиране на средствата, натрупани в капиталовите пенсионни схеми, от които те да бъдат покривани в случаи на декапитализация с цел да се оптимизира управлението на инвестиционните портфейли на пенсионните фондове.

- Лицата, на които им предстои пенсиониране в момент на криза или непосредствено след нея, трябва да преценят добре възможността за прехвърляне на личните си спестявания и пенсионните си права между различните стълбове на системата и да изберат варианта, който ще бъде най-оптимален за тях.

- Създаване на реални възможности за инвестиции в инфраструктурни проекти, като по този начин от една страна ще се подобри състоянието на редица значими отрасли, а от друга страна пенсионните фондове ще могат да правят дългосрочни инвестиции с относително стабилна възвращаемост.

- Промяна на задължението за покриване на биометрични рискове от страна на осигурителните компании, без за това да бъдат правени отчисления от осигурителните вноски.

- Обогаляване и разнообразяване на пенсионните продукти на осигурителните компании, измежду които да избират лицата с различни предпочитания и социален профил.

- Въвеждането на мултифондове е още една добра възможност за упражняване правото на избор на осигурените лица.

- Регламентиране на гъвкави форми на пенсиониране, позволяващи на лицата сами да преценят кога да се оттеглят и до голяма степен да повлияят на размера на полагаемия им се доход.

- Оптимизиране показателите на пазара на труда, свързани с повишаване на заетостта и намаляване на безработицата, което би подобрило баланса на фондовете на

ДОО. До голяма степен това е съпроводено от повишаване на осигурителното покритие, подобряване на събираемостта на вноските и ограничаване на заетостта в сивия сектор.

Монографията би могла да бъде полезна както на студенти, изследователи и специалисти, изучаващи теорията и практиката на пенсионното осигуряване, така и на експерти в тази област, работещи в публичната администрация и частния сектор, които са съпричастни с проблемите на солидарната и капиталовата пенсионна система. Тези и много други, свързани с тях предизвикателства, върху които е поставен фокусът на изследователския труд, биха могли да послужат за прогнозиране на някои от потенциалните рискове на пенсионните системи и за предотвратяване на неблагоприятните последици от тях. На базата на направения анализ биха могли да се разработят политики за насърчаване стабилността на българския пенсионен модел и за повишаване на адекватността на пенсионните плащания.

Pandurska, Ralitzka, "Key aspects and challenges to the pension system development in Bulgaria", Sofia, Publishing University of National and World Economy, 2020, p.156, ISBN 978-619-232-361-5;

In an effort to achieve sustainable and adequate pension incomes, each country adopts a pension model that is optimal for its economic situation and national characteristics. Increasing life expectancy, population aging, the desire to receive higher pensions, limiting early retirement, encouraging the longer employment, creating new pension products are just some of the challenges that the modern pension systems face. Bulgaria is not aside of these transformations, but strives to respond to them in a timely manner, according to its social, economic, demographic and historical specifics.

The three-pillar pension model, introduced in Bulgaria, has been constantly reformed to be more adequate to the changing needs of insured persons. This is related to a number of challenges that the pension system has to address in terms of achieving its financial stability and ensuring its long-term solvency. During the years, the nature of the socio-economic problems has changed, which requires a constant evolution of the insurance model. Transformations in the social sphere

need to be well researched and analyzed in order to be able to predict their future dynamic changes, as well as to plan appropriate social protection policies. The reforms are carried out in stages, without sudden changes, in order to preserve the confidence of the individuals in the insurance system and to assess their impact on all its aspects. At the same time, assessing the effectiveness of the carried reforms is particularly difficult due to the distance in time of the results of these innovations.

The monograph is focused on some important aspects of the pension system evolution in Bulgaria. Attention is focused on selected key issues in building a modern pension model that guarantees security, sustainability and adequacy of the system, striving to meet the growing expectations from it. The current and generalized view on the known theoretical concepts about the problems of the pension insurance contributes to the enrichment of the scientific theory and its practical application.

The monograph has a practical focus and presents some of the current challenges to the pension insurance model in our country. Referring to the in-depth analysis of the pension insurance system, some milestones of it have been highlighted. Based on this analysis and the studied experience of Bulgaria and other countries, some suggestions are made to optimize the model, emphasizing its strengths and limiting its shortcomings.

The object of the study is the pension model in Bulgaria and its evolution in an effort to increase the system's financial stability and pension income increase.

The subject of the research are the problems that require the pension system's reform and the possible solutions for increasing the correspondence between the social contributions and the social payments of the persons while guaranteeing the solvency of the pension scheme.

The main goal of the monograph is, presenting the evolution of the Bulgarian pension model, to highlight some of its current challenges, resulting from demographic and socio-economic transformations. Based on the analysis of the pension system in Bulgaria, to offer some guidelines for its optimization, taking into account the national model characteristics and the studied foreign experience.

In order that the goals are achieved, the following tasks are set:

1. Exploring the evolutionary development of the Bulgarian pension model from its inception to the present day.

2. Presenting the modern architecture and specifics of the pension insurance system in Bulgaria and indicating the preconditions for its reform.

3. Analyzing some key challenges for the pension models around the world and identifying the reasons for their emergence.

4. Presenting guidelines for the development of the Bulgarian pension model in order to achieve adequate pension income and to increase the sustainability of the system.

The monograph uses the usual methods: analytical, comparative, inductive and deductive, which help to achieve the goals and objectives formulated.

The study is developed with some restrictions concerning the scope of the study, the period studied, the available statistical information used and others.

The monograph analyzes some of the current problems that the pension systems around the world face. One of them is the demographic changes and their impact on pension insurance. The ongoing demographic transformations and the aging of the population represent a significant challenge to the insurance schemes of the countries and lead to a reduction in the number of employees and an increase in the expenses of the insurance systems. Pension models must be able to meet the commitments made to those currently entitled to a pension, but at the same time this should not be at the expense of overburdening the younger generations, who finance the cost-benefit scheme with their social security contributions.

The flexible retirement specifics are presented, which allows for a combination of labor and pension income and thus individuals can make a smooth transition from work to retirement. Flexible retirement allows individuals to determine the right moment of their retirement and to a large extent to influence the amount of the received pension. This gives an opportunity to link the retirement age with the aging of the population process, but at the same time the delay of the retirement moment should be done in view of the other demographic and socio-economic indicators in the country.

The possibilities and risks of transferring funds between the solidary and funded pension system are analyzed. In practice, this allows for the transfer of funds from privately managed pension funds to the public retirement system, which would have important consequences on both funded and joint pension scheme. The explored advantages and risks of transferring funds between the two systems are of particular importance for assessing the sustainability of the pension model

on one hand, and on the other hand – for ensuring the interests of insured persons who must make the best choice for their future pension income.

Another emphasis put in the monograph is the multifunds system as an opportunity to optimize the investment risk during the life cycle of the individuals, thus they will be able to participate more directly in the management of funds for their future pension. Multifunds allow the insured persons making an informed choice, in which they can form a pension income adequate to their insurance contribution and a higher replacement rate. The opportunity for life-cycle investments suggests that young employees who are about to retire after longer period of insurance prefer high-risk portfolios where the possibility of getting high returns is greater. Older workers, who are about to retire relatively soon, tend to turn to more conservative investment portfolios, where the risk of loss is moderate, but the return is traditionally lower.

The investments in infrastructure projects and the new alternatives that they reveal to the pension companies are presented, as they have a long-term return, and the accompanying risks are acceptable and predictable. Pension funds are increasingly reorienting their assets to new investment alternatives, one of which is infrastructure that has the potential of combining long-term pension assets with their appropriate diversification. The key incentive for these investments is the need of improving public infrastructure and creating new sites. In some countries, pension funds are among the most important and sometimes the only long-term sources of capital. That is why these resources need to be used in an appropriate and sustainable way.

The Pan-European personal pension product as an opportunity to promote the mobility of citizens within the EU has been studied and analyzed in detail. This long-term financial instrument is expected to be attractive to younger people and mobile employees, as it will help to exercise the right of EU citizens to live and work anywhere in the community without losing their pension rights. The introduction of this new class of pension assets would generate significant added value for the insured persons and the economies of European countries. In addition, it would solve the problem of fragmentation of the supplementary pension insurance market. The minimum requirements for the Pan-European personal pension product aim to contribute to creation of transparency and simplification of these products, as well as to investment safety.

The analysis of some of the key problems of the pension insurance system – in Bulgaria and also in the world, gives an opportunity to make some significant conclusions about it and based

on this – to make reasonable proposals for optimizing the model, ensuring its long-term solvency. Some of the most important guidelines addressed are related to:

- *Reducing the deficit in the “Pensions” Fund of the Social Security and limiting its dependence on transfers from the State budget.* These reforms should be seen in the context of an aging population and an increasing need for long-term care for the elderly people.

- *Strengthening the control over granting and payment of social security systems, paying particular attention to disability pensions due to illness.* Stopping the illegal spending of funds and recovering the unduly paid amounts will reduce the deficit of the “Pensions” Fund.

- *Optimizing the processes related to risk management when investing funds from the supplementary pension system and limiting the opportunities for realizing negative profitability.* As negative returns on various financial instruments are acceptable over the long careers of individuals and are probable during crises that inevitably accompany our lives, the balanced structuring of investment portfolios is critical to avoid heavy losses for pension funds.

- *Opportunity to create a fund to guarantee the resources accumulated in the capital pension schemes, from which they will be covered in cases of decapitalization in order to optimize the management of the investment portfolios of the pension funds.*

- *People who are about to retire at a time of crisis or immediately after it must carefully consider the possibility of transferring their personal savings and pension rights between the various pillars of the system and choose the option that will be most optimal for them.*

- *Creating real opportunities for investment in infrastructure projects,* thus on one hand the situation of many important industries will be improved, and on the other hand – pension funds will be able to make long-term investments with relatively stable returns.

- *Changing the obligation for biometric risks to be covered by the insurance companies, without deductions from the insurance contributions.*

- *Diversification of the pension products of the insurance companies,* where persons with different preferences and social profile can choose form.

- *Introduction of multifunds* is another good opportunity to exercise the right of choice of insured persons.

- *Regulating flexible forms of retirement,* allowing individuals to decide for themselves when to retire and to greatly influence the amount of income they are entitled to.

- *Optimization of labor market indicators* related to increasing employment and reducing unemployment, which would improve the balance of social security funds. This is, to a great extent, accompanied by an increase in social security coverage, improved collection of contributions and limited employment in the informal sector.

The monograph could be useful for students, researchers and specialists studying the theory and practice of retirement system, as well as for experts in this field working in the public administration and the private sector, who are involved in the problems of the social security and capital system. These and many other challenges, on which the focus of the research work is placed, could be used to anticipate some of the potential risks of the pension systems and to prevent their adverse consequences. Based on the analysis policies could be developed to promote the stability of the Bulgarian pension model and to increase adequacy of pension payments.

1.2. Публикувана книга на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

2. Пандурска, Ралица, (2019), „Пенсионни продукти. Проблеми и алтернативи за България“; София, ИК-УНСС, 2019г., стр 269., ISBN 978-619-232-196-3;

Пенсионноосигурителните дружества осъществяват своята дейност в изключително конкурентна среда. Затова те трябва да бъдат гъвкави и бързо адаптивни към изменящите се нужди и предпочитания на осигурените лица, които са следствие от промяната в техните ценности и стремежа на обществото да запази високи доходите си след пенсиониране. През последните години потребностите от нови по-атрактивни пенсионни схеми, комбиниращи висока доходност и умерен риск, еволюират. Това налага осигурителният пазар да задоволи своевременно създалия се дефицит и да предложи нови продукти. Същевременно е необходимо пенсионноосигурителните дружества да предвидят и по възможност да избегнат обективните рискове от заобикалящата ги среда, без да застрашават средствата на осигурените лица и собствената си стабилност.

Въпреки крехкия опит, който страната ни е натрупала в управлението на фондове за допълнително пенсионно осигуряване и сравнителната отдалеченост във времето на периода на масово изплащане на средства от капиталовопокривната система, се идентифицират потенциални проблеми в тази фаза. Тяхното своевременно констатиране, изследване и отстраняване е от първостепенно значение за запазване устойчивостта на пенсионната система, нейната платежоспособност, доверието на осигурените лица и бенефициентите и гарантиране на пенсии, адекватни на предишния получаван доход.

Обект на изследването са пенсионноосигурителните дружества и фондове, както и различните институции, извършващи пенсионни плащания. Акцентът е поставен върху българския пенсионен модел, а доколкото се правят и съответните съпоставки – и върху пенсионните модели в някои страни с традиции по отношение на допълнителното пенсионно осигуряване.

Предмет на разработката са пенсионните продукти, които са регулирани в законодателствата на съответните държави и проблемите, съпътстващи тяхното изплащане.

Основната цел на изследването е: да се открият проблемите във фазата на изплащане на средства от допълнителното пенсионно осигуряване, базирайки се на направения анализ на българската пенсионна система. Използвайки чуждестранния опит в извършването на пенсионни плащания, да се направят предложения за оптималното гарантиране интересите на осигурените лица и бенефициентите, като се запази стабилността на пенсионноосигурителните дружества.

За постигане на целите са формулирани следните задачи:

1. Да се представи спецификата на българската пенсионноосигурителна система и факторите, които оказват влияние върху нея, като се отчете значимостта на допълнителното пенсионно осигуряване за повишаване доходите на населението.
2. Да се анализират видовете пенсионни продукти, познати в практиката и да се открият техните предимства, недостатъци и съпътстващите ги рискове.
3. Да се изследва опита при изплащането на допълнителни пенсии в някои страни с традиции в това отношение.
4. Да се проучи нормативната база и произтичащата от нея практика по изплащане на пенсии от допълнителното пенсионно осигуряване в България.

5. Да се представят авторските виждания за проблемите при изплащането на пенсии от капиталовопокривната система у нас и да се очертават рисковете, които биха могли да се проявят през този етап.
6. Да се предложат мерки за преодоляване проблемите във фазата на изплащане и подобряване процеса на предоставяне на пенсии.

В дисертацията са приложени традиционните методи по отношение на теорията и практиката на изследваната област: аналитичен, сравнителен, индуктивен и дедуктивен.

Основната теза на дисертацията е: Своевременното идентифициране на проблемите, проявяващи се във фазата на изплащане на средствата от допълнителното пенсионно осигуряване, тяхното проучване и преодоляване, са едни от ключовите фактори за достигане и запазване на стабилността на пенсионната система и постигане на по-високи доходи на бенефициентите. Оптимизирането на фазата на изплащане на средствата и разработването на пенсионни продукти, удовлетворяващи в по-висока степен нуждите на хората, е свързано с редица нормативни промени, които би следвало да бъдат установени, след като се изучат добрите практики в страните с традиции в тази област.

Изследването е проведено при редица ограничения, свързани с неговия обхват и проучения времеви период, принципните противоречия, възникващи във фазата на изплащане на средствата, използването на наличната статистическа информация към момента на разработване на проучването и др.

Първата част на дисертационния труд е посветена на същността и особеностите на българската пенсионна система и проблемите, налагащи нейното реформиране. Особено внимание е обърнато върху системите за финансиране на пенсионното осигуряване и начините за намаляване на съпътстващите ги рискове.

Във втората част от дисертацията са очертани периодите, характерни за капиталовите пенсионни схеми и рисковете, които ги съпровождат, видовете пенсионни продукти и техните особености, институциите, извършващи пенсионни плащания. Систематизирани са пенсионните модели в избрани страни, като е разработена и използвана система от показатели и се акцентира върху пенсионните плащания, извършвани от допълнителното пенсионно осигуряване.

В третата част е направен анализ на четирите фонда за допълнително пенсионно осигуряване и по-специално на особеностите, касаещи фазата на изплащане на средствата.

Специално внимание е обърнато на видовете пенсионни резерви, заделяни с цел да се гарантира стабилността на осигурителното дружество и пенсионния доход на бенефициентите. Систематизирани са пенсионните продукти, предлагани от българските пенсионноосигурителни компании и са очертани проблемите, възникващи във фазата на изплащане на средствата от фондовете за допълнително пенсионно осигуряване, а в края на тази глава са отправени препоръки за промени в това отношение.

В заключение може да се счита, че постигнатите изследователски цели и задачи са основание да се формулират основни изводи, касаещи: риквете, произтичащи от смесването на фазата на натрупване и фазата на изплащане на средствата при изплащане на доживотни пенсии от универсалните и доброволните пенсионни фондове в България; изплащането на пожизнени анюитети от индивидуалните партии в универсалните или доброволните пенсионни фондове при запазване на индивидуалната осигурителна партия на лицата; възможностите за наследяване на средствата в индивидуалната партия при изплащане на пожизнен анюитет; смесването на различни инвестиционни цели в пенсионния фонд чрез обещания за инвестиции във финансови инструменти с висока доходност и максимална сигурност; изплащането на пенсии от пенсионните фондове, а не от институции, които имат опит в подобен род дейности; предоставените възможности за получаване на допълнителна пенсия от втори и трети стълб на пенсионната система преди пенсиониране от Държавното обществено осигуряване; покриването на биометрични рискове във фазата на натрупване на средствата; относителната липса на разнообразие на пенсионни продукти на българския пенсионен пазар и др.

На базата на достигнатите изводи са направени препоръки за усъвършенстване фазата на изплащане на допълнителни средства от втори и трети стълб на българската система за допълнително пенсионно осигуряване.

Pandurska, Ralitzka, (2019), „Pension products. Problems and alternatives for Bulgaria“; Sofia, publ.UNWE, 2019, p. 269., ISBN 978-619-232-196-3

Pension insurance companies operate in a highly competitive environment. Therefore, they must be flexible and adaptable to the changing needs and preferences of insured persons, which are a consequence of the change in their values and the desire of society to maintain high incomes

after retirement. In recent years, the need for new, attractive pension schemes, combining high returns and moderate risk, has evolved. This requires the insurance market to satisfy the created deficit and to offer new products. At the same time, it is necessary for the pension insurance companies to anticipate and, if possible, to avoid the objective risks of the environment without endangering the funds of the insured persons and their own stability.

Despite the insufficient experience that our country has gained in the management of supplementary pension funds and the relative remoteness of the payout period of the capital system, potential problems are identified in this phase. Their timely identification, examination and elimination is of big importance for maintaining the sustainability of the retirement system, its solvency, the trust of the insured persons and the beneficiaries and guaranteeing pensions adequate to the previous received income.

The object of the study is the pension insurance companies and funds, as well as the various institutions making pension payments. The emphasis is placed on the Bulgarian pension model, and as far as the relevant comparisons are made - on the pension models in some countries with traditions regarding supplementary pension insurance.

The subject of the study are the pension products regulated in the legislation of the respective countries and the problems accompanying their payment.

The main goal of the research is to highlight the problems in the phase of payment of funds from the supplementary pension system based on the analysis of the Bulgarian pension system. Using the foreign experience in pension payments, to make proposals related to the optimal guarantee of the interests of the insured people and the beneficiaries, while preserving the stability of the pension insurance companies.

To achieve the goals, the following tasks are formulated:

1. To present the specifics of the Bulgarian pension insurance system and the factors that influence it, taking into account the importance of the supplementary pension insurance for increasing the income of the population.
2. To analyze the variety of pension products in the practice and to highlight their advantages, disadvantages and risks.
3. To study the experience of paying supplementary pensions in some countries.
4. To study the legal framework and the practice of paying pensions from the supplementary pension insurance in Bulgaria.

5. To present the author's views on the problems of pension payments from the capital system in our country and to outline the risks in this stage.
6. To propose measures for overcoming the problems in the phase of payment and improving the providing pensions process.

The dissertation applies the traditional methods in the theory and practice of the researched field: analytical, comparative, inductive and deductive.

The main thesis of the dissertation is: The timely identification of the problems in the phase of payment of the supplementary pension funds, their research and solving are one of the key factors for achieving and maintaining the stability of the pension system and achieving higher incomes of the beneficiaries. The optimization of the payment phase and the development of pension products related to people's needs is related to a number of regulatory changes that should be identified after studying good practices in countries with traditions in this field.

The survey was conducted with some limitations related to the scope and study time period, the fundamental contradictions in the payment phase, the use of available statistical information at the time of development of the study and others.

The first part of the dissertation is devoted to the nature and specifics of the Bulgarian pension system and the problems requiring its reform. Particular attention is paid to the financing systems of pension insurance and the manners to reduce the accompanying risks.

The second part of the dissertation outlines the periods of the capital pension schemes and the related risks, the types of pension products and their features and the institutions that make pension payments. The retirement models in selected countries are organized and a system of indicators has been developed with an emphasis on the pension payments made by the supplementary pension insurance.

The third part analyzes the four supplementary pension funds and in particular the specifics in the phase of pension payments. Special attention is paid to the types of pension reserves that aim to ensure the stability of the insurance company and the pension income of the beneficiaries. The pension products offered by the Bulgarian pension insurance companies are systematized and the problems arising in the phase of payment of the funds for the supplementary pension insurance are outlined. At the end of this chapter recommendations for changes in this respect are made.

In conclusion of the dissertation, it can be considered that the achieved research goals and objectives are a basis to formulate some main conclusions concerning:

- the risks of mixing of the accumulation phase and the phase of payment of funds for lifelong pensions from universal and voluntary pension funds in Bulgaria;
- the payment of lifetime annuities from the individual accounts in the universal or voluntary pension funds while maintaining the individual insurance account of the persons;
- the opportunity the funds in the individual account to be inherited during the lifetime annuity payment;
- the mixing of different investment objectives in the pension fund through promises of investments in financial instruments with high yield and maximum security;
- the payment of pensions by retirement funds not by institutions with experience in such activities;
- the opportunity of receiving a supplementary pension from the second and third pillars of the pension system before retirement from the State Social Insurance;
- covering biometric risks in the accumulation phase; the relative lack of diversity of pension products on the Bulgarian pension market, etc.

Based on the conclusions reached, recommendations for improving the phase of payment of additional funds from the second and third pillars of the Bulgarian supplementary pension system are made.

1.3. Колективна монография

3. Пандурска Ралица, (2012), „Валидирането на знания, умения и компетентности в съвременните условия на пазара на труда в България“, издателски комплекс УНСС, София, 2012.; стр.172-190; Колективна монография: „Валидиране на компетентности, придобити на работното място в България“ 2010-1-BG1-LEO05-03085;

Публикацията е част от колективната монография „Валидиране на компетентности, придобити на работното място в България“, която е резултат от реализацията на проект № 2010-1-BG1-LEO05-03085 ValidAid “Валидиране на знания и умения за укрепване на

позициите на нискоквалифицирани служители на пазара на труда". Тя има за цел научно да осмисли проблема за валидирането на знания, умения и компетентности от неформално и информално образование в България, както и на практическите резултати, постигнати в съвместната работа с партньорите, да представи богатия чуждестранен опит, но и да предложи законодателни действия, които трябва да бъдат предприети за въвеждането на този важен аспект към ученето през целия живот.

Целта на изследването, направено от автора, е да бъде извършен обзор на валидационния процес в сектор Информационни технологии и комуникации, като се акцентира върху ниско квалифицираните работници и служители, като уязвима група на пазара на труда. Проучването също има за цел да представи първите стъпки от въвеждането на система за валидиране на знания, умения и компетентности в България на примера на ниско квалифицирани работници на длъжност „касиер – гише в съобщенията“.

Направен е анализ на динамиката и структурата на безработицата в България, съгласно публикуваните данни от Агенцията по заетостта за равнището на безработица за периода януари - септември 2012 г. При апробирането на система за валидиране на знания, умения и компетентности в България на примера на ниско квалифицирани работници на длъжност „касиер – гише в съобщенията“ са използвани емперични данни, получени в рамките на проекта ValidAid.

Системата за валидиране на знания, умения и компетентности е удачно приложима при ниско квалифицираните работници. Лицата без професионална квалификация и специалност, които нямат диплома от формалната образователна система, обикновено имат редица качества и опит, придобити в предишния им трудов стаж, но не могат да докажат това. В такъв случай разпознаването, оценката и удостоверяването на тези компетентности би могло да има благоприятен принос както за самия работник, така и за неговите потенциални работодатели, които могат да му предложат подходяща работа и да го назначат на съответната позиция.

В заключение на разработката са открити някои съществени изводи за системата на валидиране на знания, умения и компетентности на ниско квалифицирани работници от сектор Информационни технологии и комуникации в България, касаещи успешното полагане на основите на тази система, необходимостта от въвеждане на механизъм за

валидиране на компетенциите на ниско квалифицираните работници от този сектор, начина, по който те възприемат валидационния процес и преминават през него.

Pandurska Ralitz, (2012), "Validation of knowledge, skills and competencies in the contemporary context of Bulgarian labor market", UNWE Publishing House, Sofia, 2012; p.172-190; Collective monograph: "Validation of competencies acquired in the workplace in Bulgaria" 2010-1-BG1-LEO05-03085;

The publication is part of the collective monograph "Validation of competencies acquired in the workplace in Bulgaria", which is a result of the project № 2010-1-BG1-LEO05-03085 ValidAid Validation of knowledge and skills to strengthen the position of low-qualified employees. This monograph aims to study the problems of validation of knowledge, skills and competencies of non-formal and informal education in Bulgaria. The scope is enriched with the practical results achieved in working with partners, to present the vast foreign experience, but also to propose legislative action that needs to be taken in order to introduce this important aspect to lifelong learning.

The aim of the research is to review the validation process in the Information Technology and Communications sector, focusing on low-qualified employees as a vulnerable group on the labor market. The study also aims to present the first steps of the introduction of a system of validation of knowledge, skills and competencies in Bulgaria on the example of low-skilled employees in the position of " front office cashier in the communication sector"

An analysis of the dynamics and structure of unemployment in Bulgaria was made, according to the data published by the Employment Agency on the unemployment rate for the period January - September 2012.

Empirical data obtained in the framework of the ValidAid project are used when testing a system for validation of knowledge, skills and competencies in Bulgaria on the example of low-qualified employees in the position of " front office cashier in the communication sector" empirical data obtained in the framework of the ValidAid project are used.

The system for validation of knowledge, skills and competencies is well applicable to low-skilled employees. Persons without a professional qualification and specialty who do not have a degree from the formal education system usually have a number of qualities and experience

acquired in their previous work experience, but cannot prove this. In such a case, the identification, assessment and certification of these competencies could make a favorable contribution both to the worker himself and to his potential employers, who could offer him a suitable job and offer him a the relevant position.

Some significant conclusions for the system of validation of knowledge, skills and competencies of low-qualified employees in the sector of Information Technology and Communications in Bulgaria are highlighted, concerning the successful establishment of this system, the need to introduce a mechanism for validation of competencies of these workers in this sector and the way employees perceive the validation process.

2. Учебници и учебни помагала:

4. Дулевски, Лалко, Людмила Векова, **Ралица Пандурска**; (2008), „Пенсионни фондове” – Център за дистанционно обучение при УНСС, 2008г., Университетско издателство „Стопанство”, стр. 205, ISBN 978-954-494-977-8;

Учебникът е предназначен за студентите от дистанционно обучение в магистърска степен на специалностите „Икономика на човешките ресурси“ и „Застраховане и социално дело“ и е посветен на проблемите на пенсионните фондове. В него са представени въпросите на организацията, управлението и контрола на основните видове пенсионни фондове, както и техните специфични характеристики. На базата на съществуващото многообразие от принципи и форми на организация на тези фондове са изведени основните модели и особености на пенсионните системи. Съдържанието на учебника е насочено към характеристиката и особеностите на фондовете в българската пенсионна система, която е един добър пример за реформи в тази област.

Учебникът съдържа шест основни глави, в които последователно са представени както най-общите характеристики на пенсионните фондове, така и особеностите на конкретните видове фондове, функциониращи успешно в нашата страна.

Кандидатът е автор на шеста глава (от 154 до 205 стр.), в която се разглежда практиката на организация на системите за пенсионно осигуряване в редица страни с различни пенсионни модели. По този начин се създава възможност за непосредствено сравняване на предимствата и недостатъците както на основните модели на пенсионно осигуряване, така и на пенсионните системи в редица страни с проведени в тази област реформи.

В учебника са представени основните системи и модели на пенсионно осигуряване и е направена оценка на техните предимства и недостатъци. Изложеният материал осигурява достатъчна база за множество сравнения и изводи по отношение на възможните алтернативи в пенсионната реформа.

Dulevski, Lalko, Lyudmila Vekova, **Ralitzа Pandurska**; (2008), "Pension funds" - Center for Distance Learning at the University of National and World Economy, 2008, University Publishing House "Economy", p. 205, ISBN 978-954-494-977-8;

The manual is made for distance learning students with a master's degree in "Human Resources Economics" and "Insurance and Social Affairs" and is dedicated to the problems of pension funds. It presents the issues of organization, management and control of the main types of pension funds, as well as their specific characteristics. Based on the existing variety of principles and forms of organization of these funds, the main models and features of the pension systems are derived. The content of the manual is focused on the characteristics and features of the Bulgarian pension funds which is a good example of reforms in this area.

The manual contains six main chapters, which present the most general characteristics of pension funds and the specific types of funds in our country.

The candidate is an author of Chapter number six (p.154-205), which examines the practice of pension systems organization in a number of countries with different pension models. This creates an opportunity for direct comparison of the advantages and disadvantages of the main retirement models as well as comparison of the said models in countries with reforms in this area. The presented material provides a sufficient basis for many comparisons and conclusions regarding the possible alternatives in the pension reform.

5. Пандурска, Ралица, (2020), «Пазар на труда» – учебно помагало, ИК-УНСС, 2020, стр. 178 ISBN 978-619-232-340-0;

Учебното помагало е предназначено за студентите, изучаващи дисциплината „Пазар на труда“, която е включена в учебния план на бакалавърската и магистърската степен на специалност „Икономика на човешките ресурси“ в Университета на национално и световно стопанство. Помагалото има предимно практическа насоченост и цели да добави актуални щрихи към теоретичните концепции за основните състояния на трудовия пазар.

Пазарът на труда и неговите динамични трансформации са обект на дългогодишни изследвания от редица институции и експерти в различни области, които обогатяват научната теория и служат за изработване на политики за насърчаване на заетостта и намаляване на безработицата. Промените на трудовия пазар отразяват икономическото състояние на страните, а на базата на извършените проучвания е възможно да се предвиди бъдещото търсене и предлагане на труд, които да послужат за разработване на адекватни мерки за подобряване състоянието на пазара на труда.

В учебното помагало е направен анализ на възрастовата, половата и образователната структура на заетостта и безработицата в ЕС-28 и избрани девет страни-членки (Австрия, България, Хърватска, Германия, Гърция, Люксембург, Португалия, Испания и Швеция). На тази база е направено сравнение на пазара на труда в тези държави и е проследен начина, по който те реагират на икономическите промени през периода 2002-2018г. В резултат на това са очертани рисковите фактори за изпадане в дългосрочна безработица, както и групите лица, които са застрашени в най-висока степен от нея.

Извършен е обзор на политиките, целящи насърчаване на заетостта и ограничаване на безработицата в България, включващи пасивни и активни мерки към безработните лица и тези в риск да загубят работата си. Проучените два типа политики по заетостта се допълват, а не са взаимно-заменяеми и целят да гарантират и поддържат жизнения стандарт на лицата от периода преди безработицата, както и да ускорят намирането на работа.

Представени са някои ключови промени на трудовия пазар, които възникват в следствие на дигиталната икономика, касаещи изискванията за нови знания, умения и компетентности на работниците, към които те трябва да се адаптират своевременно, за да запазят своята работа и да бъдат пригодни за заетост в условията цифрова икономика.

Бъдещето на труда и новите работни места до голяма степен ще бъдат свързани с процесите на дигитализация и навлизането на нови технологии в ежедневието и това трябва да се вземе под внимание при изготвянето на нови политики по заетост.

Учебното помагало би могло да бъде полезно на студенти, изследователи и специалисти, занимаващи се с проблемите на пазара на труда. Извършеният сравнителен анализ на състоянието на трудовите пазари в избраните страни и ЕС-28 може да послужи за прогнозиране на бъдещите потребности от работна сила с определени характеристики и на тази база да бъдат изготвени политики за повишаване пригодността за заетост на лицата, подобряване на трудовия потенциал на работната сила и намаляване на безработицата в страните. Предложените тестове, въпроси за дискусия и размисъл, както и описаните казуси биха могли да подпомогнат студентите при тяхната теоретична и практикическа подготовка.

Pandurska, Ralitzka, (2020), "Labor market" – a handbook, UNWE, 2020, pp. 178; ISBN 978-619-232-340-0;

The handbook is appropriate for students studying the discipline "Labor Market", which is included in the curriculum of the bachelor's and master's degree in "Human Resource Economics" at the University of National and World Economy. The manual has a mainly practical orientation and aims to add a current look to the theoretical concepts of the main labor market conditions.

The labor market and its dynamic transformations are the subject of research by many institutions and experts in various fields, which enriches the scientific theory and serves to develop policies to promote the employment and reduce the unemployment. Changes in the labor market reflect the economic situation of the countries. On the basis of the conducted research it is possible to predict the future demand and supply of labor, which will serve to develop adequate measures to improve the state of the labor market.

The handbook provides an analysis of the age, gender and educational structure of employment and unemployment in the EU-28 and selected nine Member States (Austria, Bulgaria, Croatia, Germany, Greece, Luxembourg, Portugal, Spain and Sweden). On this basis, a comparison of the labor market in these countries is made and the way they react to the economic

changes in the period 2002-2018 is studied. As a result, the risk factors for long-term unemployment are outlined, as well as the groups of people at risk.

An overview of the policies aimed to promote employment and reduce unemployment in Bulgaria, including passive and active measures against the unemployed and people at risk of losing their jobs. The studied two types of employment policies are complementary, not interchangeable, and aim to guarantee and maintain the living standard of people before becoming unemployed, as well as to help them find a new job.

Some key changes in the labor market that arise as a result of the digital economy are presented, concerning the requirements for new knowledge, skills and competencies of workers, to which they must adapt in time to keep their jobs and be suitable for employment in conditions of the digital economy. The future of work and new jobs will be linked to the processes of digitalisation and the entry of new technologies into our life, and this must be taken into account when new employment policies are made.

The textbook could be useful to students, researchers and professionals dealing with labor market issues. The comparative analysis of the labor markets state in the selected countries and the EU-28 can be used to forecast future labor needs with certain characteristics. On this basis to develop policies to increase the employability of persons, improve the labor force potential and reduce unemployment in the countries. The proposed tests, questions for discussion and reflection, as well as the described cases could help students in their theoretical and practical preparation.

3. Научни студии, статии и доклади:

- 3.1. Студии:

6. Пандурска, Ралица, (2009), „Политики за интегриране на имигрантите на местно равнище: добри практики в някои европейски държави”, Сборник „Интеграция на имигрантите, европейски политики и национални практики”, Издателство „СОФИЯТРЕЙД”, София, 2009, стр.124-157; ISBN 978-954-334-100-9;

Миграцията е важен социален и икономически процес, чието осъществяване изпреварва далеч във времето регистрирането му, поради затрудненията в статистическото

наблюдение на движенията на работната сила. Като един от основните демографски процеси, тя би могла да доведе до значителни и трайни промени в числеността и структурата на населението на дадена страна. Отражението на миграцията върху икономическата и социалната конюнктура в страната е толкова по-осезаемо, колкото по-малка е нейната територия, поради възможността за обезлюдяване на цели региони. Ето защо нейното отчитане, проучване, анализиране и прогнозиране са от изключителна важност за изготвянето и внедряването на интеграционни политики във всички страни, засегнати от това явление.

Миграционните процеси са част от глобализацията на съвременния свят и спомагат за преодоляване на установените бариери в обществата. Причините за миграцията могат да бъдат различни, като някои от най-често срещаните са: икономически и социални различия в отделните държави и региони, социална сигурност и възможности за трудова реализация, надежда за по-добър живот, лични мотиви и стремеж към себerealизация и други. Това налага необходимостта от проучване особеностите на тези потоци и интегриране на гражданите на тези страни в съответните общества.

Целта на студията е да се проучат и анализират политиките за регулиране на имиграцията в Европа и да се систематизират някои добри практики, прилагани на местно равнище, позовавайки се на опита на избрани страни от Европейския съюз.

Направеният анализ на политиките за интеграция на имигрантите на местно равнище помага да се преосмисли разнообразието на проблемите, проявяващи се в различните региони и да се потърсят нестандартни и ефективни подходи за тяхното разрешаване. Проучените добри практики биха могли да бъдат полезни при разработването на интеграционни политики в България и да подпомогнат държавата при посрещането на имиграционните потоци от трети страни.

Pandurska, Ralitzka, (2009), "Policies for integration of immigrants at the local level: good practices in some European countries", Book "Integration of immigrants, European policies and national practices", Publ. "SOFIATRADE", Sofia, 2009, p. 124-157; ISBN 978-954-334-100-9

Migration is an important socio-economic process, which happens ahead of its registration due to the difficulties in the statistical monitoring of labor force movements. As one of the main

demographic processes, it could lead to significant and lasting changes in the number and structure of a country's population. The impact of migration on the economic and social situation in the country is crucial mainly in the small countries, due to the possibility of depopulation of entire regions. Therefore, its reporting, analysis and forecasting is of big importance for the development and implementation of integration policies in all countries affected by this phenomenon.

Migration is a part of the modern world globalization and helps to overcome the established barriers in societies. The reasons for migration can be different and some of the most common are: economic and social differences in the countries and regions, social security and employment opportunities, hope for a better life, personal motives and self-realization and others. This necessitates the study of the peculiarities of these flows and the integration of the citizens of these countries into the respective societies.

The aim of the study is to analyze policies to regulate immigration in Europe and to systematize some good practices applied at local level, using the experience of selected EU countries.

The analysis of the policies for integration of immigrants at the local level helps to rethink the diversity of the problems in the different regions and to look for non-standard and effective approaches for their solution. The studied good practices could be useful in the development of integration policies in Bulgaria and to be useful for the state in receiving immigration flows from third countries.

7. Пандурска, Ралица, (2010), „Особености на националните политики за интеграция на имигрантите в някои страни от Европейския съюз (на примера на Испания, Италия, Португалия, Румъния и Холандия)“, сп. Население, Институт за изследване на населението и човека, Българска академия на науките, 3-4/2010; стр. 90-111; индексирано в CEEOL; ISSN 0205-0617 (Print), ISSN 2367-9174 (Online)

Различията в степента на икономическо, социално и културно развитие на страните принуждават гражданите на по-слабо развитите държави по света да се насочват към такива, в които начинът на живот е по-добър, има възможности за намиране на по-високо платена заетост и условията на живот са по-благоприятни. Много често миграционните процеси засягат не само отделните индивиди, но и техните семейства, които се насочват

към приемащата страна. Това прави мащабите на миграцията още по-големи и налага съвременното прилагане на политики по интеграция на тези потоци.

В студията са представени политиките за интеграция на имигранти от трети страни в някои държави от Европейския съюз, които имат традиции в това отношение, като Испания, Италия, Португалия и Холандия, както и е проучен опитът на Румъния при приемането на имигранти. Систематизирани са добрите практики, които се прилагат на национално равнище, на тази база са направени предложения за въвеждане на тези процедури в България, като се адаптират към националните особености.

С оглед на по-голямата ефикасност на анализа, са систематизирани добрите практики за интеграция на имигранти според различни показатели - в областта на труда, образованието, междукултурната кохезия и др.

В процеса на интеграция на имигранти в страните е много важно да бъде използван индивидуален подход към тях, да се установят причините за заселването им в страната и да се проучат личните им потребности, за да може предоставената помощ да бъде съвременна, целенасочена и ефективна. Интеграцията на имигрантите в българското общество би могло да задоволи дефицита на работна сила с определени характеристики, както и да подобри възрастовата структура на населението, което е фактор за преодоляване проблемите на пазара на труда и социалноосигурителната система. Процесът на интеграция е двустранен и касае както чужденците, заселили се трайно в страната, така и местното население, което трябва да бъде толерантно и отворено към различията в статуса, културата, религията и бита на имигрантите.

Pandurska, Ralitzka, (2010), "Features of national policies for integration of immigrants in some EU countries (on the example of Spain, Italy, Portugal, Romania and the Netherlands)", "Nasselenie" magazine, Institute for Population and Human Studies, Bulgarian Academy of Sciences, 3-4 / 2010; p. 90-111; indexed in CEEOL; ISSN 0205-0617 (Print), ISSN 2367-9174 (Online);

Differences in the economic, social and cultural development of countries force the citizens of less developed countries to move to those with better living standard and better opportunities to

find better jobs and more favorable life conditions. Very often migration processes affect not only individuals but also their families, which move to the host country. This makes the scale of migration even larger and requires the timely implementation of policies to integrate these flows.

The study presents policies for the integration of immigrants from third countries in some European Union countries that have traditions in this area, such as Spain, Italy, Portugal and the Netherlands, and examines Romania's experience in accepting immigrants. The good practices which are applied at national level are systematized and on that basis a proposal for introduction of these procedures in Bulgaria is made, adapting to the national peculiarities.

In order to of the analysis to be more efficient, the good practices for integration of immigrants are systematized, according to various indicators - in the field of labor, education, intercultural cohesion, etc.

In the process of integration of immigrants in the countries it is very important to use an individual approach to them, identifying the reasons for their migration and studying their individual needs so that the provided assistance is timely and effective. The integration of immigrants in Bulgarian society could satisfy the lack of labor force with certain characteristics, as well as improve the age structure of the population, which is a factor in overcoming the problems of the labor market and the social security system. The integration process is bilateral and concerns both foreigners who have moved permanently in the country and the local population, which must be tolerant and open to differences in the status, culture, religion and way of life of immigrants.

8. Pandurska Ralitz, (2018), Transferring Resources between the First and the Second Pillar in the Context of Development of the Pension Model in Bulgaria, Economic studies, Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences, Book 2, 2018; p.133-160; ISBN 0205-3292; indexed in SCOPUS

The evolution of pension models is a continuous and long process since social issues acquire new dimensions and the social security systems should respond in a timely and adequate manner to these challenges. Changes in the pension model are an expression of the efforts to improve it but this needs to be a well-thought-out and consistent process since it is likely to give rise to mistrust on the part of insured persons. The results of any reform of the pension model are

postponed in time making difficult the current assessment of the effectiveness of the changes that have been made.

The study examines some of the more significant changes in the Social Security Code with emphasis on those concerning the possibility of transferring funds from a universal and professional pension fund to the State Social Security System. The implications of this transfer for the Bulgarian social security model have been analyzed and an attempt has been made to seek for more optimal alternatives for changes in the pension system contributing to the attainment of adequate retirement incomes, which is one of the fundamental principles enshrined in the European Pillar of Social Rights.

The main objective of the study is based on the retrospective analysis of the development of the pension system in Bulgaria made to present the contemporary challenges to its development and to seek some opportunities for overcoming them. An assessment will be made of the consequences of the opportunity for the insured persons to transfer funds between the First and Second pillars of the pension model.

In order to achieve the set objectives, the traditional research methods have been applied with respect to the theory and practice of the studied area: analytical, comparative, inductive and deductive.

Research thesis: The achievement of a sustainable pension system which guarantees adequate retirement income requires consistent changes in the Bulgarian pension model which should, on the one hand, reflect the current demographic and socio-economic transformations and, on the other hand, to improve its long-term stability.

The objective and timely identification of potential problems in the transfer of funds from the Second pillar into the First pillar of the Bulgarian pension system is essential for achieving and preserving the sustainability of the pension model in the country. Understanding the accompanying risks of switching from a multi-pillar to a one-pillar pension model will allow the prevention of adverse consequences for the country's social security system and will facilitate the insured persons to make responsible and informed choices for their retirement income.

3.2. *Научни статии и доклади (представени в хронологична последователност)*

3.2.1. *Самостоятелни:*

9. Пандурска, Ралица, (2009), „Безработицата сред млажежите до 29-годишна възраст – състояние, тенденции, перспективи”, доклад на научна конференция на тема: "Развитие на практическите умения и компетенции на студентите посредством провеждане на студентски практики в реална работна среда", София, 2009; изд. АТЛ-50, стр.93-99; ISBN 978-954-91655-4-8;

В условията на настъпилата икономическа и финансова криза в България през 2008г., пазарът на труда отразява в най-голяма степен последствията от това явление. Като едно от „тесните” места на пазара на труда, младите хора до 29-годишна възраст са засегнати в голяма степен от последиците от това неблагоприятно икономическо явление. Това налага да се проучат мащабите на младежката безработица, да се изследват причините за нея и да се потърсят начини за ограничаването ѝ.

В представения труд е анализирана динамиката на безработицата в България през първото шестмесечие на 2008г. и 2009г., като е поставен акцент върху младежката безработица на лицата до 19г., от 20 до 24г. и от 25 до 29г., както и върху половата и образователната структура на показателя в тази възрастова група. Анализирани са програмите и мерките за насърчаване на младежката заетост и са направени някои изводи и препоръки за националните политики по заетост за намаляване броя на безработните и бързата им адаптация, квалификация и интеграция на трудовия пазар.

Pandurska, Ralitzka, (2009), "Youth unemployment up to 29 years of age - status, trends, prospects", report of a scientific conference on "Development of practical skills and competencies of students through student internships in a real work environment", Sofia, 2009; ed. ATL-50, p.93-99; ISBN 978-954-91655-4-8;

The consequences of the economic and financial crisis in 2008 are reflected on the Bulgarian labor market. Young people under the age of 29 are very affected by the consequences

of this economic phenomenon. This requires studying the scale of youth unemployment, the causes of it and finding different ways to reduce it.

The presented work analyzes the dynamics of unemployment in Bulgaria in the first half of 2008 and 2009, with an emphasis on youth unemployment of persons under 19, from 20 to 24 years and from 25 to 29 years, as well as on the gender and educational structure of the indicator in this age group. The programs and measures for promotion of youth employment are analyzed and some conclusions and recommendations for the national employment policies for reducing the unemployed and their rapid adaptation, qualification and integration on the labor market are made.

10. Пандурска, Ралица, (2010), “Безработицата сред лицата над 50-годишна възраст в България – проблеми при прехода от заетост към пенсиониране”, доклад в научна конференция на тема: «Социални последици от процесите на реструктуриране и технологични промени в организациите», УНСС, катедра “Човешки ресурси и социална защита“, 2010, стр.202-212; ISBN 978-954-644-175-1;

Безработицата засяга най-осезаемо лицата в рисковите групи от населението, а една от най-уязвимите от тях са лицата над 50-годишна възраст. Поради напредналата си възраст, установените трудови навици и близостта на пенсионирането им, те намират работа много по-трудно от останалите възрастови групи, а търсенето на платена заетост е по-продължително във времето.

В научната публикация е анализирана динамиката на безработицата сред лицата над 50-годишна възраст, сравнена с общото равнище на безработица в България и са изследвани причините за по-високия риск сред лицата в предпенсионна възраст и проблемите при прехода от заетост към пенсиониране. Представени са някои препоръки за облекчаването на този преход и насърчаване на „активното стареене“, гъвкавата заетост и възможностите за отложено пенсиониране на лицата в предпенсионна възраст.

Pandurska, Ralitzka, (2010), "Unemployment among people over 50 in Bulgaria - problems in the transition from employment to retirement", a report in a scientific conference on "Social consequences of restructuring and technological change in organizations", UNWE, Department of Human Resources and Social Protection, 2010, p.202-212; ISBN 978-954-644-175-1;

Unemployment affects mainly disadvantaged people, and one of the most vulnerable groups is people at the age of 50. Due to their advanced age, established work habits and the proximity of their retirement they have difficulties finding work and searching appropriate employment.

The scientific publication analyzes the dynamics of unemployment among people over 50 years of age, compared to the general unemployment rate in Bulgaria and examines the reasons for the higher risk among people of pre-retirement age and the problems in the transition from employment to retirement. Some recommendations for facilitating the transition from employment to retirement, promoting "active aging", flexible employment and opportunities for deferred retirement for people of pre-retirement age are presented.

11. Пандурска, Ралица, (2010), „Нови акценти в задължителното пенсионно осигуряване в България. Влияние на демографската криза върху пенсионните системи“, доклад в научна конференция на тема: „Глобални, национални и корпоративни процеси и политики през посткризисния период в застраховането и осигуряването“, Фондация „Проф. д-р Велеслав Гаврийски“, Академично издателство „Д. Ценов“, Свищов, 2010г., стр.220-233; ISBN 978-954-23-0499-9;

Динамичните демографски, социални и икономически промени поставят нови предизвикателства пред системата за пенсионно осигуряване, на които тя трябва да отговори своевременно, за да запази и подсили устойчивостта си в бъдеще. Целта на изследването е да представи демографските тенденции в България и начина, по който те се отразяват върху пенсионната система.

Проучени са демографските фактори, които оказват съществено влияние върху разходопокривната система през периода 2001-2009г. – числеността на населението, възрастовата му структура, средната продължителност на живота, естествения и механичния прираст и други. На базата на представените резултати, са разгледани промените, които се очаква да бъдат направени в пенсионния модел в България и начина, по който те ще допринесат за преодоляването на дефицита в солидарната система и оптимизирането на пенсионното осигуряване у нас.

Pandurska, Ralitz, (2010), "New aspects in the mandatory pension system in Bulgaria. Impact of the demographic crisis on pension model", report in a scientific conference "Global, national and corporate processes and policies in the post-crisis period in insurance and social security", Foundation" Prof. Dr. Veleslav Gavriyski ", Academic Publishing House " D. Tsenov ", Svishtov, 2010, p.220-233; ISBN 978-954-23-0499-9;

Dynamic demographic and socio-economic changes pose new challenges to the pension system and it must respond to them in a timely manner in order to maintain and strengthen its sustainability in the future. The aim of the study is to present the demographic trends in Bulgaria and the way they affect the pension system.

The demographic factors that have a more significant impact on the cost coverage system in the period 2001-2009 are presented - the number of the population, its age structure, the average life expectancy, the natural and mechanical growth, etc. Based on the presented results, the changes that are expected to be made in the pension model and the way that they will contribute to overcoming the deficit in the cost-covering system and optimizing the pension model are considered.

12. Пандурска, Ралица, (2011), „Динамика във възрастовата структура на населението в България през периода 1900 - 2011г. и отражението ѝ върху пенсионния модел на страната“, Седма международна научна конференция на младите научни работници "Икономиката на България - пътят към еврото", Финансово-счетоводен факултет, УНСС; стр.346-351; ISBN 978-954-644-372-4;

Демографските процеси, които протичат сред населението, са непрестанни и изключително динамични, като интензитетът на промяната им е различен във времето. Това налага непрекъснато реформиране на пенсионноосигурителната система в страната, за да бъде тя адекватна на променящите се нужди на осигурените лица и бенефициентите и в същото време да се гарантира нейната финансова стабилност.

Целта на изследването е да се проследи динамиката във възрастовата структура на населението в България и начина, по който това изменение се отразява върху пенсионния модел в страната ни. Анализите са базирани на данните от пълните преброявания в страната,

извършени от Националния статистически институт през периода 1900 – 2011г. и обхващат единствено възрастовата структура на населението, тъй като тя оказва непосредствено влияние върху пенсионноосигурителната система.

Историческият анализ на пенсионноосигурителния модел в България доказва необходимостта от непрекъснати реформи в социалната сфера, за да се гарантират устойчиви пенсионни доходи на лицата в надтрудоспособна възраст.

Pandurska, Ralitzka, (2011), "Dynamics in the age structure of Bulgarian population in the period 1900 - 2011 and the impact on the retirement model of the country", 7th International Scientific Conference of Young Researchers: "Bulgaria's Economy - the Road to the Euro", Faculty of Finance and Accounting, UNWE; p.346-351; ISBN 978-954-644-372-4;

The demographic processes are continuous and extremely dynamic, and the intensity of their change varies in time. This requires continuous pension reform in Bulgaria in order to be adequate to the changing needs of insured persons and beneficiaries and to ensure financial stability of the system.

The aim of the study is to analyze the dynamics in the age structure of the population in Bulgaria and the way that this change affects the pension model in our country. The analyzes are based on the data of National Statistical Institute in the period 1900 - 2011 and cover only the age structure of the population, as it has a direct impact on the pension system.

The historical analysis of the pension model in Bulgaria proves the need for continuous reforms in the social sphere in order to guarantee sustainable pension incomes for people over working age.

13. Пандурска, Ралица, (2015), „Гъвкавото пенсиониране в контекста на пенсионната реформа в някои страни от Европейския съюз“, Институт за икономически изследвания при БАН, Международна научна конференция на тема „Икономически растеж: стимули и ограничители“, Горекс Прес, София, 2015, стр. 590-597; ISBN 978-954-616-258-8;

Основната цел на европейските страни по отношение на пенсионното осигуряване е да се постигнат по-устойчиви, адекватни и високи пенсии, благодарение на трансформациите, които се случват – увеличаване на почасовата заетост, отлагане на пенсионирането, нормативното регламентиране на ранното пенсиониране и др. По-късното пенсиониране е предпоставка за по-голяма гъвкавост по отношение както на размера на плащането, така и на избора на момента на оттегляне от активна трудова дейност. Това означава, че хората ще имат възможност да получават пенсионни доходи тогава, когато имат нужда от средства или да отложат този момент за времето, когато няма да могат да работят и да се издържат сами.

От своя страна трудовите пазари трябва да отговорят на новите предизвикателства и да създадат по-подходящи условия на заетост сред възрастното население и особено сред работниците с ниска квалификация, които са особено уязвими при икономически колебания.

Pandurska, Ralitzka, (2015), "Flexible retirement in the context of pension reform in some EU countries", Institute for economic research at Bulgarian academy of sciences, international scientific conference on "Economic growth: incentives and restrictions", Gorex Press, Sofia, 2015, pp. 590-597; ISBN 978-954-616-258-8;

The main European countries` goal regarding the pension system is to achieve more sustainable, adequate and high pensions through the transformations that happen - increasing hourly employment, postponing retirement, regulation of early retirement and others. Later retirement is a prerequisite for greater flexibility in terms of both the amount of payment and the choice of the time of retirement. This means that people will have the opportunity to receive pension income when they need funds or to postpone this moment for the time when they will not be able to work and support themselves.

At the same time labor markets must meet the new challenges and create more appropriate employment conditions among the elderly population, and especially among the low-skilled workers who are particularly vulnerable to economic fluctuations.

14. Пандурска, Ралица, (2016), "Предизвикателства при избора за участие в едноколонен или многоколонен пенсионен модел", Дванадесета международна научна конференция на младите учени на тема: „Икономиката на България и ЕС: наука и бизнес“, Финансово-счетоводен факултет, УНСС, София; стр. 125-137; ISBN 978-954-8590-41-9;

В изследването са разгледани промените в българския Кодекс за социално осигуряване, свързани с избора за прехвърляне на средства от капиталовата в солидарната пенсионна система, както и възможните икономически и социални последици от това.

На базата на направения анализ на законодателните промени и възможните резултати от това, са направени изводи и препоръки за състоянието на пенсионния модел в България и потенциалните рискове за финансовото състояние на пенсионните фондове и пенсионния доход на осигурените лица.

Pandurska, Ralitzka, (2016), " Challenges in choosing the participation in one or multi-pillar pension model", Faculty of Finance and Accounting, UNWE, 12th International Scientific Conference of Young Scientists on "The Economy of Bulgaria and the EU: Science and Business", Sofia; p. 125-137; ISBN 978-954-8590-41-9;

The study examines the changes in the Bulgarian Social Security Code related to the choice to transfer funds from the capital to the joint pension system, as well as the possible economic and social consequences of this.

Based on the analysis of the legislative changes and the possible results of this, conclusions and recommendations are made about the pension model in Bulgaria and the potential risks for the financial condition of the pension funds and the pension income of the insured persons.

15. Пандурска, Ралица, (2017), „Процесът на застаряване на населението като част от глобалните тенденции на социалната сигурност. Предизвикателства пред българската пенсионноосигурителна система“, Тринадесета международна научна конференция на младите учени на тема: „Икономиката на България и ЕС в глобалния свят“, Финансово-счетоводен факултет, УНСС, София; с. 230-242; ISBN 978-954-8590-45-7;

Застаряването на населението е процес, който протича в почти всички страни в Европа, но България е изключително засегната от него, поради неговия по-голям интензитет и размерите на страната. Повишаването на средната възраст, както и дела на населението в надтрудоспособна възраст, водят до нарастване на разходите на солидарната пенсионна система, без това да е съпроводено от увеличаване размера на пенсиите. Съвременните демографски трансформации налагат преосмисляне на концепцията за социална сигурност и водят до нови предизвикателства пред социалните модели на страните.

През 2016г. Международната асоциация за социална сигурност изготвя доклад, посветен на променящите се тенденции в социалната сигурност и нарастващите очаквания от системите за социална защита, в който поставя акцент върху застаряването на населението, като едно от най-съществените предизвикателства в страните. Мерките, които е необходимо да се предприемат страните, трябва да бъдат „проактивни и превантивни“, а усилията да бъдат насочени към подобряване системата на здравеопазване и постигане на по-добро осигурително покритие.

Pandurska, Ralitz, (2017), “Population ageing process as a part of the global social security tendencies”, 13th International Scientific Conference of Young Scientists: “The Economy of Bulgaria and the EU in the Global World”, Faculty of Finance and Accounting, UNWE, Sofia; p. 230-242; ISBN 978-954-8590-45-7;

Population aging is a process that takes place in almost all countries in Europe, but Bulgaria is extremely affected by it, due to its greater intensity and the size of the country. The increase of the average age as well as the share of the working age population lead to a rising in the expenses of the solidary pension system without this being accompanied by an increase of the retirement income. Modern demographic transformations require a rethinking of the concept of social security and lead to new challenges for the social models of the countries.

In 2016 The International Social Security Association prepared a report on the changing trends in social security and the growing expectations of the social protection systems. This report emphasizes the aging of the population as one of the most significant challenges in the countries. The measures that need to be taken by the countries must be "proactive and preventive" and efforts must be aimed at improving the healthcare system and achieving better insurance coverage.

16. Пандурска Ралица, (2018), „Приходи във фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване“, Научна конференция „Трудът и социалната защита - европейски и национални предизвикателства", проведена на 18.05.2013г., организирана от катедра „Човешки ресурси и социална защита“, УНСС, стр. 298-303; ISBN 978-619-232-077-5;

Финансовата стабилност на фонд „Пенсии“ зависи от редица важни демографски, икономически и социални фактори, които действат комплексно и не биха могли да бъдат разглеждани самостоятелно. Тяхното прецизно отчитане и задълбочено анализиране би следвало да послужи за разработване на политики за оптимизиране на приходите, което би довело до стабилизиране на пенсионната система и повишаване на нейната адекватност.

Статията цели да анализира динамиката в равнището на приходите на фонд „Пенсии“ на Държавното обществено осигуряване през периода 2000 – 2012г., както и да предложи мерки за тяхното увеличение, които биха намалили финансовия дефицит в него и биха повишили адекватността на разходите.

Pandurska Ralitzka, (2018), "Revenues in the Pension Fund of the State Social Security System", Scientific Conference "Labor and Social Protection - European and National Challenges", Department of Human Resources and Social Protection, UNWE, May 18, 2013, p. ISBN 978-619-232-077-5;

The financial stability of the “Pensions” Fund depends on a number of important demographics, economic and social factors that operate in a complex way and cannot be considered on their own. Their precise reporting and in-depth analysis should serve to develop income optimization policies, which would lead to stabilization of the pension system and increase its adequacy.

The article aims to analyze the dynamics of revenues of the State Social Security System and “Pensions” Fund in the period 2000-2012, as well as to propose measures for their increase, which would reduce the financial deficit and would increase the expenditures adequacy.

17. Пандурска Ралица, (2019), «Застаряването на населението - фактор за повишаване на потребността от услуги за дългосрочна грижа в България», Научни трудове, УНСС, том 3/2019, стр. 189-199, индексирани в CEEOL, RePec, Google scholar и др. <http://unwe-research-papers.org/bg/journalissues/article/10116> ISSN (print): 0861-9344, ISSN (online): 2534-8957

Социалните системи на страните и особено пенсионно и здравноосигурителните изпитват силно влияние от демографските трансформации. Това поражда необходимостта от тяхното адаптиране към променящата се демографска, социална и икономическа среда.

Изследването си поставя за цел да открие проблемите, свързани с нарастването на необходимостта от дългосрочна грижа за възрастните хора в България и повишаването на зависимостта им от роднини и грижите на държавата.

За постигането на теза цел се поставят няколко по-важни задачи, свързани с извършване на анализ на демографските показатели, обуславящи застаряването на населението в България; проследяване на взаимовръзката между нарастването на средната възраст и застаряването на населението и увеличаване на потребности от дългосрочна грижа за лицата; фокусиране върху основните моменти на Националната стратегия за дългосрочна грижа в България; отправяне на някои препоръки за подобряване качеството на дългосрочната грижа в страната.

Използвани са следните изследователски методи: аналитичен, сравнителен, индуктивен и дедуктивен.

В резултат на извършените проучвания и анализа на демографските процеси и фактори, обуславящи застаряването на населението в България, е доказана безспорната необходимост от дългосрочна грижа за възрастните хора. На тази база са представени основните мерки, които е необходимо да се предприемат, за да се преодолее зависимостта на възрастните хора и да се насърчи техния пълноценен живот.

Pandurska Ralitzka, (2019), „The population aging – a factor of increasing the needs for long-term care for the person in Bulgaria“, Research papers, UNWE, volume 3/2019, pp. 189-199, indexed in CEEOL, RePec, Google scholar and others. <http://unwe-research-papers.org/en/journalissues/article/10116> ISSN (print): 0861-9344, ISSN (online): 2534-8957

The social systems of the countries, especially pension and health, have a strong impact on demographic transformations. This requires their adaptation to the changing demographic and socio-economic environment. The present study aims to highlight the problems related to the growing needs of a long-term care for the elderly people in Bulgaria and their increasing dependence on relatives and the care of the institutions.

In order to achieve this goal, several more important tasks related to the analysis of the demographic indicators determining the aging of the population in Bulgaria are set; tracking the interrelationship between the growth of middle age and the population aging and increasing the need for long-term care for individuals; focusing on the main moments of the National Long-term Care Strategy in Bulgaria, making some recommendations for improving the quality of long-term care in the country.

Analytical, comparative, inductive and deductive methods have been used.

As a result of the research and analysis of the demographic processes and factors determining the aging of the population in Bulgaria, the indisputable necessity of long-term care for the elderly has been proved. On this basis the main measures that need to be taken to overcome the reliance of older people and to promote their qualitative life are presented .

18. Пандурска Ралица, (2020), «Глобалните предизвикателства пред социалната сигурност - съвременни насоки на Международната асоциация за социално осигуряване“, спис. „Панорама на труда“, бр.2/2020, ISSN, 2683-0612 (ONLINE), https://panoramaonline.eu/wp-content/uploads/R.Pandurska_20202_4396355486.pdf

Статията изследва новите предизвикателства, пред които се изправени системите за социална сигурност по света. Макар че страните имат различни социални системи, те са изправени пред сходни проблеми, провокирани от еволюцията на социалната среда. Тези нови глобални предизвикателства са систематизирани от Международната асоциация за социална сигурност и представляват крайъгълните камъни в социалните системи на страните, които са засегнати от тях в различна степен. Направените анализи и обобщения биха могли да послужат за изготвяне на стратегии и политики за развитието на различните социални модели, като и за адаптирането им към променящата се реалност.

Pandurska Ralitzia, (2020), „Global challenges for social security - contemporary guidelines of the international social security association“,

This article explores the new challenges of social security systems around the world. Although countries have different social systems, they face similar problems provoked by the evolution of the social environment. These new global challenges are being systematized by the International Social Security Association and are a milestones of the social systems of countries that are more or less affected by them. Analyses and summaries made in the presented article could serve to formulate strategies and policies for the development of different social models, as well as to adapt them to the changing reality.

3.2.2. В съавторство:

19. **Pandurska Ralitzia**, Irina Danailova, (2009), “Employment of disabled people in Bulgaria – problems, trends and perspectives”, paper from the 7nd International conference “Information technologies and management”, 16-17.04.2009, Riga, Latvia, Information systems and management institute; p. 125-126, ISSN 1691-2489;

Equal rights, humanism and social integration are a base of the social attitudes in the contemporary society, related to the principle of social dialogue between their members. In democratic countries social isolation of people with specific needs is not allowed and their integration is a priority in the policy not only of the state institutions, but also of non-government organizations and individuals.

Social integration of disabled people is a long process of their incorporation in the society. The aim of this process is to avoid segregation of individuals in all spheres of public life, eliminate discrimination in all its forms and guarantee equal opportunities of the community members.

People with disabilities in Bulgaria are object of prejudice, inherited from our past and most of them had been isolated and protected in their families or by the State. Because of this isolation they are often perceived as passive beneficiaries of social protection which is a serious obstacle to their integration.

To get a notion of the disabled people's status in Bulgaria, their problems are analyzed and on the basis of this some conclusions and proposals for taking measures of increasing employability of disabled people are made.

20. **Пандурска, Ралица**, Типова, Нина, (2010), „Ролята на електронното и дистанционното обучение в ученето през целия живот – примерът на университета „Крал Хуан Карлос I- Мадрид“, семинар на тема „Модернизиране на обучението през целия живот на основата на професионални стандарти за знания, умения и компетенции“ по проект на ЕС за подкрепа на професионалното обучение „Леонардо да Винчи“, 2010, София, УНСС, стр.31-37; ISBN 978-954-644-107-2;

През последните десетилетия традиционните методи в образователните процеси показват някои недостатъци, което отваря пътя за навлизане на нови технологии. Електронното и дистанционното обучение предоставят нови възможности за повишаване на стандартите и разширяване на участието в ученето през целия живот.

Подобряването на качеството и улесняването на достъпа до образование и обучение през целия живот може да се постигне чрез инструментариума на информационните и комуникационните технологии. Те дават възможност на хората да укрепят изграждането на социални мрежи и това потенциално прави тяхното обучение по-резултатно. Испанските университети са новатори във въвеждането на електронното и дистанционно обучение и обменът на идеи и виждания в тази област може да бъде добър пример за утвърждаването на продължаващото обучение.

Pandurska, Ralitsa, Tipova, Nina, (2010), "The role of e-learning and distance learning in lifelong learning - the example of King Juan Carlos I University - Madrid", seminar on "Modernizing lifelong learning on the basis of professional standards for knowledge, skills and competences" under an EU project to support vocational training "Leonardo da Vinci", 2010, Sofia, UNWE, pp.31-37; ISBN 978-954-644-107-2;

Traditional methods in educational processes in recent decades have shown some disadvantages which open the way for the entry of new methods and technologies. E-learning and

distance education provide new opportunities to raise standards and expand participation in lifelong learning.

Improving the quality and facilitating access to lifelong learning and training can be achieved through the tools of information and communication technologies. They enable people to strengthen the building of social networks and this potentially makes their training more effective. Spanish universities are pioneers in the introduction of e-learning and distance learning, and the exchange of ideas and views in this area can be a good example of promoting continuing education.

21. **Пандурска, Ралица**, Данаилова, Ирина, (2018), „Валидирането на знания, умения, компетентности и професионален опит – особености и съвременни предизвикателства“, сп. „Социално-икономически анализи“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, бр. 2, 2018; стр. 140-148; Print ISSN: 1313-690, реферирано и индексирано в CEEOL, Citefactor, WorldCat и др., <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=739940>

В съвременния глобален свят е особено важно хората да имат възможност да използват нови и алтернативни форми на образование заедно с традиционното образование и професионалното обучение. Нивото на тези компетенции може да бъде установено и оценено чрез процеса на валидиране, който заема своето важно място в съвременните социални и образователни системи, а това би могло да допринесе за по-ефективното изграждане на Европейския стълб за социални права.

Научната статия е посветена на специфичните характеристики, проблеми и предизвикателства в процеса на валидиране на знания, умения, компетенции и професионален опит. Акцентът е поставен върху нуждите на служителите от валидиране на компетентности, придобити в неформално, неформално и самостоятелното образование. Описани са целите и задачите за валидиране и са представени стъпките, предприети за валидирането на работници с ниско квалификационно равнище. В края на статията са направени редица заключения относно процеса на валидиране и са посочени някои важни предизвикателства и насоки за развитието му.

Pandurska, Ralitsa, Danailova, Irina, (2018), "Validation of knowledge, skills, competence and professional experience - features and contemporary challenges", journal "Socio-economic analysis", University of Veliko Tarnovo "St. St. Cyril and Methodius", no. 2, 2018; pp. 140-148; ISSN seal: 1313-690, referenced and indexed in CEEOL, Citefactor, WorldCat, etc., <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=739940>

In the global world it is very essential for the people to have an opportunity to use new and alternative forms of education along with traditional education and professional training. The level of these competencies could be ascertained and evaluated through the validation process that takes its important place in the modern social and education systems. This could contribute to a more effective building of the European social rights pillar.

This article is dedicated to the specific characteristics, problems and challenges of the validation process of knowledge, skills, competencies and experience. The emphasis is placed on the employee's needs of validation of competencies acquired in informal and self-education. The objectives and tasks for validation are described and the steps taken by the validation of low-skilled employees are presented. In the end of the article there are a number of conclusions about the validation process and some important challenges and guidelines for development of validation process are outlined.